

ANALISIS AYAT MAJMUK PANCANGAN BAHASA MELAYU DALAM PANTUN MELAYU¹

MALAY CONJUNCTIVE COMPOUND ANALYSIS IN MALAY PANTUN

Ab. Razak Ab. Karim
Nurul Ain Alizuddin
Jabatan Bahasa Melayu
Akademi Pengajian Melayu
Universiti Malaya

Abstrak

Makalah ini berfokus pada ayat majmuk pancangan bahasa Melayu yang digunakan dalam pantun Melayu. Pantun merupakan warisan orang Melayu sejak dari dahulu lagi. Keindahan kata dalam pantun memperlihatkan daya cipta pemikiran dan falsafah masyarakat Melayu tradisional yang tinggi, asli dan bernilai seni. Dapatan analisis menunjukkan pantun merupakan satu medium yang terbaik dalam menganalisis ayat-ayat majmuk pancangan bahasa Melayu. Bentuk binaan pantun kompleks kerana dalam rangkap pantun banyak perkataan digugurkan. Pengguguran perkataan berlaku kerana jumlah perkataan dalam pantun dan bentuk rima akhir terkawal atau dihadkan. Susunan ayat majmuk yang kompleks ini memerlukan satu kajian lengkap. Kajian ini berlandaskan teori Transformasi Generatif Standard yang telah diaplikasikan dalam *Tatabahasa Dewan* (2010). Dalam menerbitkan ayat majmuk pancangan berlaku proses-proses transformasi seperti pengguguran, peluasan, dan penyusunan semula. Analisis ayat dilakukan berdasarkan struktur dalaman dan permukaan dengan rajah pohon dan keterangan-keterangan yang berkaitan dalam bidang sintaksis.

Kata kunci: ayat majmuk pancangan, pantun Melayu, teori transformasi generatif, proses transformasi, rajah pohon.

¹ Kertas kerja ini telah dibentangkan dalam 3rd International Language Conference (ILC), 4-6 Jun 2014, Universiti Islam Antarabangsa Malaysia.

Abstract

This paper focuses on Malay conjunctive compound sentence used in Malay pantun. Pantun is a Malay heritage over the years. The beauty of the words in the pantun showed the creativity of thought and philosophy of the traditional Malay society is high, original and artistic. The findings of the analysis showed pantun is one of the best medium to analyze the syntax of the Malay conjunctive compound sentence. Pantun construction is complex because within the pantun verse many words were deleted. Word deletion occurs as the number of words in the rhymes and rhythms of the end of the controlled or restricted. The composition of this complex compound sentences require a full review. This study was based on a theory of Transformation Generative Grammar Standards applied in the Tatabahasa Dewan (2010). In producing conjunctive compound sentence transformation processes occur like deletion, expansion, and restructuring. Verse analysis is done based on the deep structure and surface structure with tree diagram and explanations related to the field of syntax.

Keywords: *conjunctive compound sentences, Malay pantun, generative theory of transformation, process transformation, tree diagram.*

Pendahuluan

Menurut Za'ba (1965:218-219) pantun merupakan karangan berangkap (puisi) kepunyaan masyarakat Melayu lama dan digunakan di kampung-kampung untuk menggambarkan fikiran hiba sayu dan perasaan yang indah-indah seperti hal ehwal berkasih sayang dan pujuk rayu yang lemah lembut antara pasangan kekasih. Makalah ini dianggap berbeza kerana kebiasaannya, pantun Melayu hanya dilihat daripada aspek estetika seperti gaya bahasa, rentak serta irama yang dapat memberikan gambaran yang indah pada pantun. Makalah ini akan membincangkan pantun dari aspek bahasa, iaitu binaan ayat majmuk pancangan yang melibatkan proses-proses transformasi, iaitu transformasi penguguran, peluasan dan penyusunan semula yang berlaku dari struktur dalaman kepada struktur permukaan.

Teori Transformasi Generatif

Transformasi Generatif (TG) merupakan satu bidang analisis bahasa yang dikaitkan dengan proses kognitif. Proses ini menghubungkan realiti mental dengan pelahiran bahasa yang kreatif serta bersifat semula jadi. Chomsky telah mengemukakan dua konsep penting, iaitu kecekapan bahasa (*language competence*) dan perlakuan bahasa (*language performance*). Kecekapan bahasa yang terhasil daripada proses kognitif ini memungkinan kita menerbitkan (*to generate*) dan memahami ayat-ayat yang tidak terhad jumlahnya. Kebolehan menerbitkan dan memahami ayat-ayat ini disebut oleh Chomsky sebagai perlakuan bahasa (*language performance*). Namun demikian, kedua-dua bidang ini, kecekapan bahasa dan perlakuan bahasa berkembang dalam hala tuju yang berbeza.

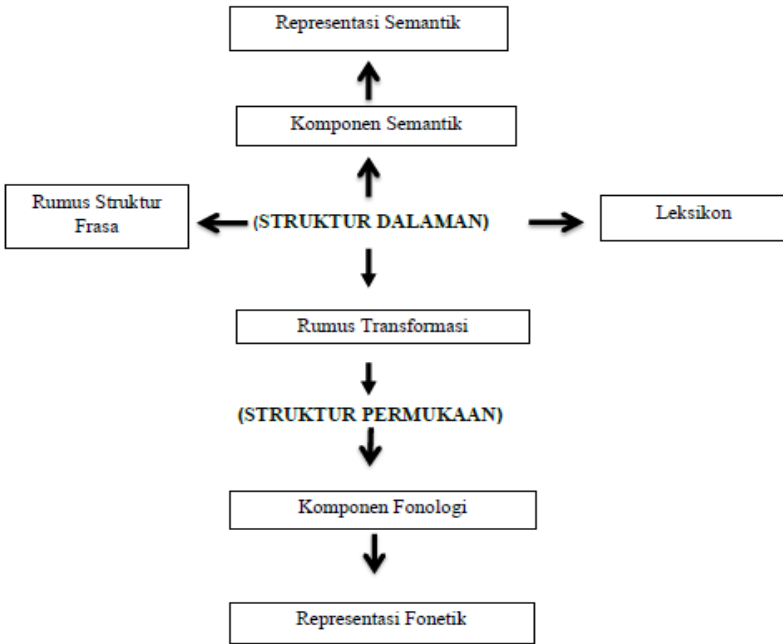
Teori TG telah berkembang dan mendapat perhatian dalam kalangan ramai sarjana bahasa. Teori ini bermula dengan Chomsky yang menghuraikan teori standard seperti yang terdapat dalam *Syntactic Structures* (1957) dan penambahbaikannya dalam *Aspects of the Theory of Syntax* (1965). Teori ini kemudiannya, berkembang kepada *Extended Standard Theory* (EST) atau *Teori Standard Tambahan* (1970), dan juga perubahan-perubahan yang terkini melalui pendekatan program *Minimalis* (1992).

Dalam aliran tatabahasa generatif (TG), aspek yang diberi tumpuan ialah bidang sintaksis, dengan bahagian-bahagian fonologi dan semantik, iaitu makna sebagai komponen sampingan. Dasar utama teori ini ialah anggapan bahawa setiap ayat yang dihasilkan sebenarnya mengandungi dua peringkat, iaitu struktur dalaman dan struktur permukaan.

Struktur dalaman, ialah struktur yang mengandungi ayat dasar atau ayat inti yang diperlukan untuk memberikan semantik ayat, yang biasanya mengandungi bentuk dasar yang diperluas untuk asas makna ayat (Nik Safiah Karim et al. 1989:201). Dalam proses ini, ayat-ayat pada peringkat struktur dalaman diterbitkan daripada rumus struktur frasa. Peringkat struktur permukaan ialah struktur ayat yang biasanya telah mengalami perubahan daripada struktur dalaman. Struktur ini merupakan bentuk ayat yang sebenarnya dituturkan oleh seseorang penutur dan direalisasikan sebutannya oleh bahagian bunyi bahasa, iaitu komponen fonologi.

Apabila terdapat suatu ayat daripada jenis struktur permukaan yang berasal daripada dua struktur dalaman atau lebih, maka akan wujud ketaksamaan ayat. Apabila terdapat dua jenis ayat permukaan yang berasal daripada hanya satu struktur dalaman, maka akan berlaku pula ayat-ayat yang bersifat parafrasa (ibid, 2010: 533). Struktur dalaman bertanggungjawab kepada *interpretasi makna*, dan struktur permukaan pula diterbitkan daripada struktur dalaman melalui transformasi-transformasi tertentu.

Mengikut hukum TG, struktur dalaman dan struktur permukaan diterbitkan oleh dua jenis hukum atau rumus tatabahasa. Rumus-rumus tersebut ialah *Rumus Struktur Frasa (RSF)* dan *Rumus Transformasi*. RSF membentuk ayat pada struktur dalaman, manakala Rumus Transformasi pula akan menukarkan pola atau struktur ayat-ayat hingga membawa kepada peringkat permukaan. Teori ini mengandaikan bahawa kedua-dua jenis rumus tatabahasa ini menjadi sebahagian daripada unsur kecekapan berbahasa seseorang individu. Ayat-ayat yang terhasil daripada bentuk tersebut biasanya tidak mempunyai persamaan. Ayat yang terhasil daripada struktur dalaman akan menjadi input kepada pembentukan ayat pada peringkat permukaan. Penerbitan sesuatu ayat sebagai struktur permukaan berpunca daripada suatu ayat yang lain, kecuali ayat itu memang ayat dasar. Ayat yang bersifat demikian wujud pada pada peringkat struktur dalaman atau struktur dasar, dan wujud dalam bentuk yang serupa pada peringkat struktur permukaan. Model teori yang digunakan dapat digambarkan seperti yang berikut (Tatabahasa Dewan, 2010:534):



Rajah 1: Model Teori Transformasi Generatif

Ayat Majmuk Pancangan Dalam Pantun Melayu²

Ayat majmuk pancangan ialah binaan ayat yang terdiri daripada satu ayat utama atau ayat induk dan satu atau beberapa ayat kecil lain yang dipancangkan di dalam ayat induk dan menjadi sebahagian daripada ayat induk itu (ibid, 2010:504).

Ayat Majmuk Pancangan Relatif

Ayat relatif terdiri daripada satu klausa bebas atau ayat utama dan satu klausa terikat atau ayat kecil atau lebih. Dalam ayat ini, ayat kecil dipancangkan ke dalam subjek ayat utama atau predikat ayat utama dengan menggunakan kata hubung. Binaan ayat ini dapat digambarkan seperti yang berikut:

$$FN \longrightarrow KN (A_2)$$

² Data-data pantun yang digunakan dalam kajian ini diambil daripada buku *Pantun Melayu* terbitan Malaya Publishing House Limited Singapura.

Unsur wajib KN yang membentuk FN boleh diikuti oleh unsur pilihan A₂, iaitu ayat pancangan yang akan mengalami T-relativisasi. Transformasi ini akan mencetuskan penerbitan kata relatif menggantikan FN dalam A₂ dan menukarkan A₂ menjadi ayat relatif (Hashim Musa, 1989:38).

Dalam pantun Melayu jarang ditemui penggunaan kata relatif *yang* dan biasanya kata relatif ini mengalami pengguguran. Antara contoh pantun yang menggunakan ayat majmuk pancangan dengan kata hubung *yang* adalah seperti pantun yang berikut:

722.3 Menimba berdebor-debor³
Air ditimba di Kuala Kedah
Jangan abang cakap takbur
Unggas terbang dapat kugetah

Dalam maksud pantun ini, struktur dalaman binaan ayatnya adalah seperti yang berikut:

S-D: Unggas yang terbang dapat aku getah.

Ayat ini terdiri daripada dua ayat tunggal yang menjadi binaannya, iaitu:

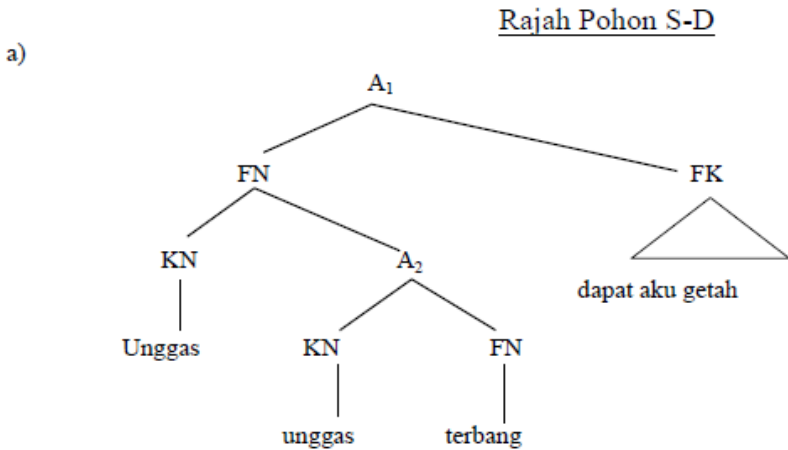
- a) Unggas terbang.
 FN FK
- b) Unggas dapat kugetah.
 FN FK

Berdasarkan pantun di atas, dalam baris keempat pantun ini terdapat penggunaan ayat majmuk pancangan relatif dengan penggunaan kata relatif *yang* yang telah digugurkan. Struktur dalaman ayat ini setelah mengalami pengguguran dan ayat yang terhasil dalam struktur permukaan adalah seperti yang berikut:

S-P: Unggas terbang dapat kugetah.

³ Angka-angka yang tertera di sebelah kiri pantun ini merupakan nombor bilangan pantun yang terdapat dalam buku *Pantun Melayu* karya R.J. Wilkinson dan R.O. Winstedt.

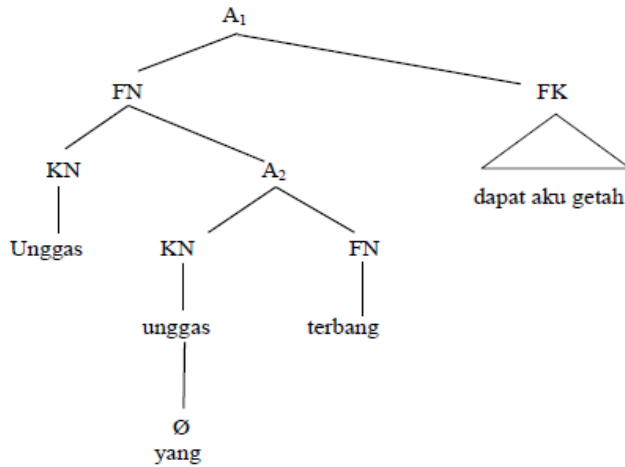
Ayat (b) merupakan ayat kecil yang dipancarkan dalam ayat induk dan kata pancangan relatif *yang* digunakan dalam ayat ini. Proses pemancangan menyebabkan berlaku pengguguran subjek ayat kedua. Binaan ayat dalam struktur dalaman ditunjukkan seperti rajah pohon di bawah:



Pola binaan A_1 dan A_2 ialah subjek dan predikat yang terdiri daripada binaan frasa nama dan frasa kerja. Konstituen frasa nama ayat ini ialah *unggas*, manakala konstituen predikatnya ialah *terbang*. Frasa nama dalam subjek A_2 sama dengan frasa nama A_1 , iaitu *unggas* manakala frasa kerja dalam A_2 ialah *dapat kugetah*. Kedua-dua ayat tunggal ini mempunyai subjek yang sama, iaitu *unggas* yang membentuk dua frasa kerja *terbang* dan *kugetah*. Dalam pembentukan ayat pancangan relatif, subjek yang sama dalam ayat kecil digugurkan dan digantikan dengan kata pancangan relatif *yang*. Ayat ini dalam struktur permukaan adalah seperti dalam rajah di bawah:

Rajah Pohon S-P

b)



A₂ merupakan ayat kecil dipancarkan dalam ayat induk, iaitu A₁ dan kata pancangan yang digunakan dalam ayat ini. Dalam pantun ini, A₁ *unggas terbang* dipancarkan ke dalam A₂, iaitu *unggas dapat ku getah*. Oleh sebab frasa nama *unggas* diulang maka frasa nama A₂ yang sama digugurkan dan diganti dengan kata relatif *yang*. Dalam struktur permukaan pantun ini, pengguguran berlaku ke atas kata hubungan pancangan keterangan *yang*.

Binaan ayat dalam baris keempat pantun ini merupakan binaan ayat pasif dengan kata ganti nama diri pertama. Bagi bentuk ayat pasif ini, kata ganti nama diri diletakkan di hadapan kata kerja dasar. Hal ini demikian kerana KGN₁ dan KGN₂ tidak boleh menerima kata kerja dengan imbuhan pasif *di-*. KGN₁ dan KGN₂ yang hadir di hadapan kata kerja dasar boleh berbentuk kata penuh atau kata singkatan. Dalam ayat ini, kata ganti nama aku diringkaskan menjadi *-ku*.

Berdasarkan analisis yang dilakukan, ayat ini merupakan ayat majmuk pancangan relatif dengan kata pancangan *yang*. Dalam ayat ini berlaku proses transformasi pengguguran, iaitu pengguguran kata pancangan *yang* dan subjek kata nama dalam ayat kedua, iaitu *unggas*. Transformasi relatif yang berlaku dalam ayat ini berfungsi sebagai penerang kepada frasa nama sahaja.

Ayat Majmuk Pancangan Komplemen

Ayat komplemen bahasa Melayu dihuraikan dalam bentuk rumus seperti yang berikut (Hashim Musa, 1989: 83)

$$\tilde{A} \longrightarrow (komp) A_2$$

Rumus ini menyatakan bahawa \tilde{A} yang berfungsi sebagai ayat komplemen terdiri daripada A_2 yang secara opsional didahului oleh kata komplemen. Ayat komplemen ini pula dipancarkan ke dalam FN atau FK ayat induk. Proses yang berlaku apabila penggabungan dua ayat ini dinamakan transformasi komplementasi. Antara contoh pantun yang menggunakan ayat majmuk pancangan komplemen adalah seperti pantun yang berikut:

1157. Tinggi bukit gunung Mabambar
 Tempat bilal menaikkan khatib
Petang semalam mendapat khabar
Gunung Rembau digonggong pipit

Dalam pantun ini, ayat ketiga dan keempat merupakan ayat majmuk pancangan komplemen. Dalam maksud pantun ini, struktur dalaman binaan ayatnya adalah seperti yang berikut:

S-D: Saya mendapat khabar petang semalam bahawa pipit menggonggong Gunung Rembau.

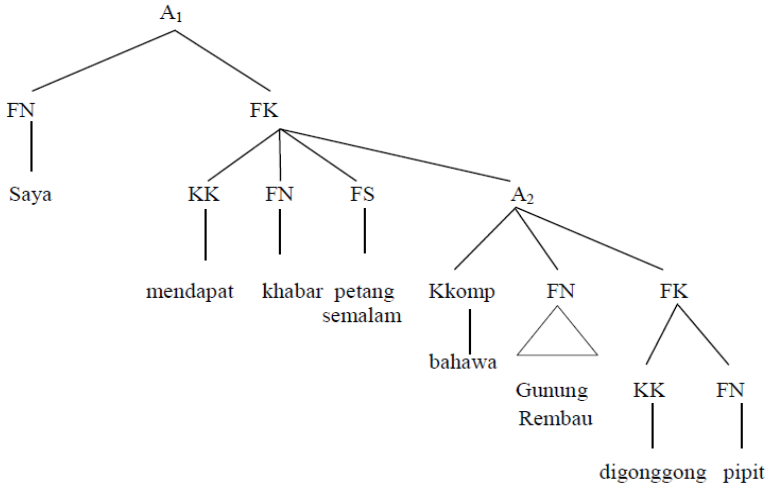
Ayat ini terdiri daripada dua ayat tunggal yang menjadi binaannya, iaitu:

- | | |
|------------------|---------------------------------|
| a) Saya | mendapat khabar petang semalam. |
| FN | FK |
| b) Gunung Rembau | digonggong pipit. |
| FN | FK |

Binaan ayat A_1 dan A_2 terdiri daripada subjek frasa nama, manakala predikatnya ialah frasa kerja. Binaan ayat dalam struktur dalaman ditunjukkan seperti rajah pohon di bawah:

Rajah Pohon S-D

a)



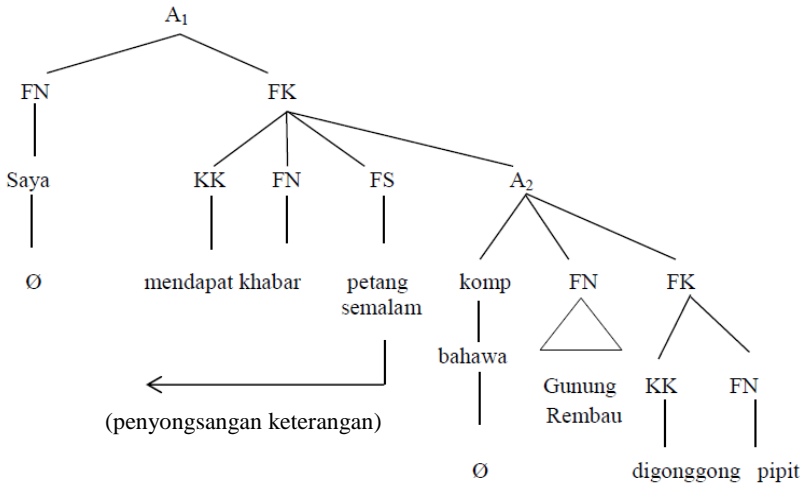
Pola A₁ berdasarkan binaan subjek dan predikat. Subjek A₁ ialah *saya* manakala predikatnya ialah *mendapat khabar petang semalam*. Frasa kerja dalam predikat ayat ini ialah *mendapat* dan objek, iaitu frasa nama ialah *khabar*. Unsur keterangan, iaitu frasa sendi nama hadir selepas kata kerja, iaitu *petang semalam*.

Pola A₂ berdasarkan binaan subjek, iaitu frasa nama dan predikatnya pula frasa kerja. Subjek A₂ ialah *Gunung Rembau* manakala predikatnya kata kerja pasif *digonggong*. Ayat ini merupakan ayat aktif pasif yang diikuti objek, iaitu *pipit*. Kedua-dua ayat ini digabungkan dengan kata komplement *bahawa* membentuk ayat komplement.

Dalam struktur permukaan juga berlaku proses pengguguran subjek kata ganti nama, iaitu *saya/anda* dalam A₁. Ayat S-D ini mengalami proses transformasi seperti yang ditunjukkan dalam rajah di bawah:

b)

Rajah Pohon S-P



Binaan A₁ telah mengalami proses pendepanan sebahagian predikat. Proses pendepanan yang berlaku ialah pendepanan unsur keterangan, iaitu *petang semalam*. Dalam struktur dalaman, unsur keterangan *petang semalam* berada dalam frasa predikat tetapi dalam struktur permukaan frasa ini disongsangkan ke hadapan. Apabila dua frasa ini disusun semula, frasa ini akan menjadi *saya mendapat khabar petang semalam*.

Berdasarkan dua ayat di atas, A₁ merupakan ayat induk dan A₂ merupakan ayat kecil yang akan dipancarkan ke dalam ayat induk melalui proses komplementasi. Dalam struktur permukaan, kata komplemen *bahawa* yang menggabungkan ayat induk dan ayat kecil ini digugurkan.

Berdasarkan analisis yang telah dilakukan dalam pantun ini, ayat ini merupakan ayat komplemen yang mengandungi kata hubung komplemen *bahawa*. Walau bagaimanapun, kata komplemen ini digugurkan dalam struktur permukaan. Dalam bahasa Melayu, pengguguran ini dibenarkan sekiranya tidak menjejaskan makna ayat.

Ayat Majmuk Pancangan Keterangan

Ayat majmuk keterangan ialah ayat majmuk yang terdiri daripada satu ayat induk dan satu ayat kecil atau lebih yang berfungsi sebagai keterangan kepada predikat (ibid, 2010:514).

Ayat keterangan bahasa Melayu dihuraikan dalam bentuk rumus seperti yang berikut (Hashim Musa, 1989: 32)

$$\text{KET} \longrightarrow \text{Hubung Panc } A_2$$

Rumus ini menyatakan bahawa unsur klausa keterangan (KET) boleh dibentuk oleh dua unsur, iaitu kata hubungan pancangan (Hubung Panc) dan A_2 , iaitu ayat pancangan. Klausa keterangan merupakan unsur yang menerangkan seluruh predikat, iaitu predikat-predikatnya FN, FA, FS dan FK, dan KET mengandungi ayat pancangan (A_2) yang dipancangkan ke dalam ayat induk melalui penggunaan kata hubung pancangan. Ayat besar yang terhasil ialah ayat majmuk pancangan keterangan (Ibid, 1989:32).

Ayat Majmuk Keterangan Musabab

Keterangan musabab ialah unsur yang menerangkan sebab berlaku sesuatu kejadian atau perbuatan. Kata hubung keterangan musabab adalah seperti *kerana*, *lantaran*, dan *oleh sebab* (Nik Safiah Karim et al., 2010:515). Antara contoh pantun yang menggunakan ayat majmuk keterangan musabab adalah seperti pantun yang berikut:

487. **Pecah pukak dilanggar ikan**
Ikan bernama si jarang gigi
Hilang buntat, berganti intan
Intan bernama payung negeri

Dalam pantun ini, penggunaan ayat majmuk keterangan musabab dapat dikesan pada pembayang pantun, iaitu dalam baris pertama. Dalam pembayang maksud ini, struktur dalaman binaan ayatnya adalah seperti yang berikut:

S-D: Pukak pecah kerana dilanggar ikan.

Ayat ini terdiri daripada dua ayat tunggal yang menjadi binaannya iaitu:

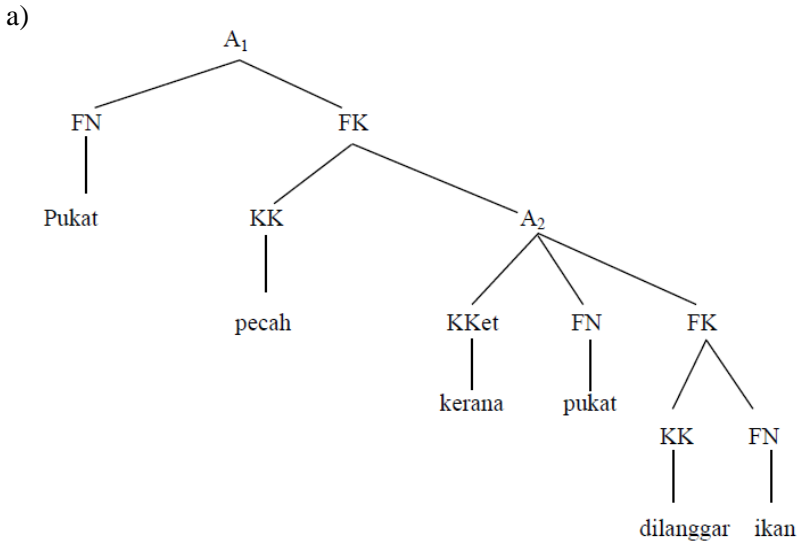
- a) Pukat pecah.
 FN FK
- b) Pukat dilanggar ikan.
 FN FK

Ayat ini terbentuk daripada pola ayat FN + FK dengan subjeknya terdiri daripada FN, iaitu *pukat*. Predikat ayat ini ialah FK, iaitu *pecah*. Ayat pertama pantun ini mengalami penyongsangan seluruh frasa kerja predikat *pecah* yang diletakkan pada subjek ayat. Apabila disusun semula, dua frasa ini akan menjadi *pukat pecah*. Struktur dalaman ayat ini setelah mengalami peleburan dan ayat yang terhasil dalam struktur permukaan adalah seperti yang berikut:

S-P: Pecah pukat dilanggar ikan.

Binaan ayat dalam struktur dalaman ditunjukkan seperti rajah pohon di bawah:

Rajah Pohon S-D



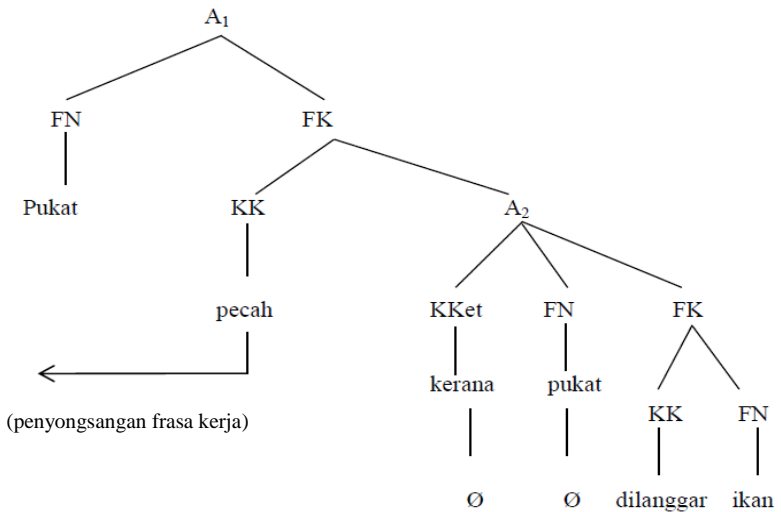
Pola binaan A₁ ialah subjek dan predikat yang terdiri daripada binaan frasa nama dan frasa kerja. Konstituen frasa nama ayat ini ialah

pukat, manakala konstituen predikatnya ialah *pecah*. Pola A₂ terdiri daripada binaan subjek frasa nama, manakala predikatnya terdiri daripada frasa kerja. Frasa nama dalam subjek A₂ sama dengan A₁, iaitu *pukat* manakala frasa kerja dalam A₂ ialah kata kerja pasif *dilanggar*. A₁ merupakan ayat songsang, manakala A₂ merupakan ayat pasif.

Dalam struktur dalaman, frasa kerja *pecah* terletak dalam frasa predikat tetapi dalam struktur permukaan frasa ini disongsangkan ke hadapan dan berfungsi sebagai subjek. Ayat ini dalam struktur permukaan adalah seperti dalam rajah di bawah:

Rajah Pohon S-P

b)



Dalam struktur permukaan, binaan A₁ merupakan binaan ayat songsang, iaitu frasa kerja berfungsi sebagai subjek. Dalam struktur dalaman, berlaku proses pengguguran subjek A₂, iaitu *pukat* kerana frasa nama dalam A₁ dan A₂ adalah sama.

Binaan ayat ini telah mengalami proses pendepanan frasa predikat, iaitu *pecah*. Proses pendepanan yang berlaku ialah pendepanan seluruh frasa predikat, iaitu frasa kerja. Proses pendepanan yang berlaku adalah bertujuan untuk memberi penekanan kepada sesuatu unsur dalam ayat.

Pada S-P berlaku proses transformasi pengguguran kata hubung keterangan musabab. Kata hubung keterangan musabab *kerana* yang sepatutnya digunakan dalam ayat ini telah digugurkan.

Berdasarkan analisis yang dilakukan, ayat majmuk gabungan dalam pantun di atas telah mengalami proses pengguguran kata hubung keterangan dan proses pendepanan seluruh frasa kerja predikat. Walaupun binaan ayat ini mengalami proses transformasi, tetapi masih boleh difahami oleh anggota masyarakat yang sering menggunakan pantun.

Ayat Majmuk Keterangan Tujuan

Keterangan tujuan ialah unsur yang menerangkan maksud bagi sesuatu perbuatan atau kejadian. Kata hubung keterangan tujuan adalah seperti *untuk*, *demi* dan *bagi* (ibid, 2010:515). Antara contoh pantun yang menggunakan ayat majmuk keterangan tujuan adalah seperti pantun yang berikut:

78. ***Tiup api panggang tilan***
 Anak raja pulang menjala
 Hidup mati ditangan tuan
 Adik tidak banyak bicara

Ayat dalam baris pertama merupakan ayat majmuk keterangan tujuan yang telah mengalami beberapa proses pengguguran. Dalam pembayang maksud ini, struktur binaan ayatnya adalah seperti yang berikut:

S-D: Tuan meniup api untuk memanggang tilan.

Ayat dalam S-D terbina daripada ayat-ayat tunggal seperti yang berikut:

- | | |
|---------|-------------------|
| a) Tuan | meniup api. |
| FN | FK |
| b) Tuan | memanggang tilan. |
| FN | FK |

Ayat pertama dalam pembayang pantun, iaitu *tiup api panggang tilan* merupakan ayat majmuk keterangan tujuan. Binaan ayat ini terdiri

daripada subjek frasa nama, iaitu *tuan/anda* manakala predikatnya ialah frasa kerja. Predikat ayat ini terdiri daripada dua frasa kerja, iaitu *tiup api* sebagai FK₁ dan panggang tilan sebagai FK₂. Struktur dalaman ayat ini setelah mengalami peleburan adalah seperti yang berikut:

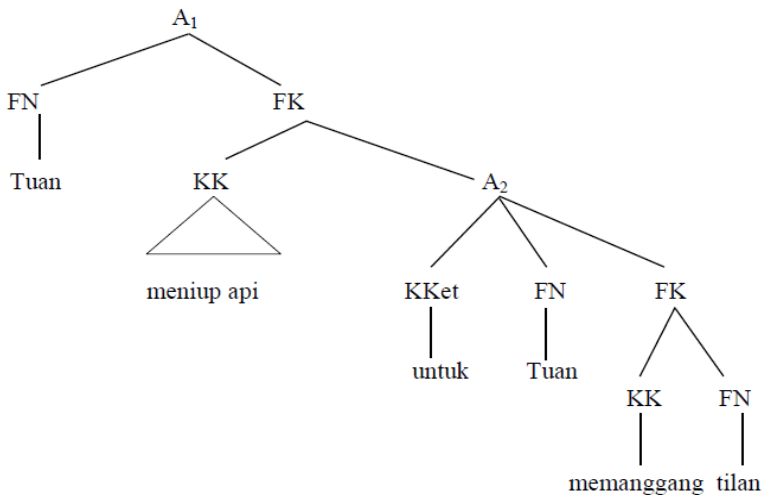
S-P: Tiup api panggang tilan.

Dalam struktur permukaan, subjek kata ganti nama mengalami peleburan. Oleh yang demikian, subjek ayat boleh sahaja diletakkan mana-mana kata ganti nama diri seperti *saya, aku, anda, tuan,* dan sebagainya.

Dalam ayat ini berlaku pengguguran kata hubung keterangan tujuan pada baris pertama ayat dalam pantun. Penggunaan kata keterangan untuk telah digugurkan apabila gabungan dua frasa kerja *meniup api* dan *memanggang tilan* berlaku. Sekiranya frasa tersebut disusun semula dengan kehadiran subjek FN frasa ini akan terdiri daripada konstituen *Tuan meniup api untuk memanggang tilan*. Binaan ayat dalam struktur dalaman ditunjukkan seperti rajah pohon di bawah:

a)

Rajah Pohon S-D



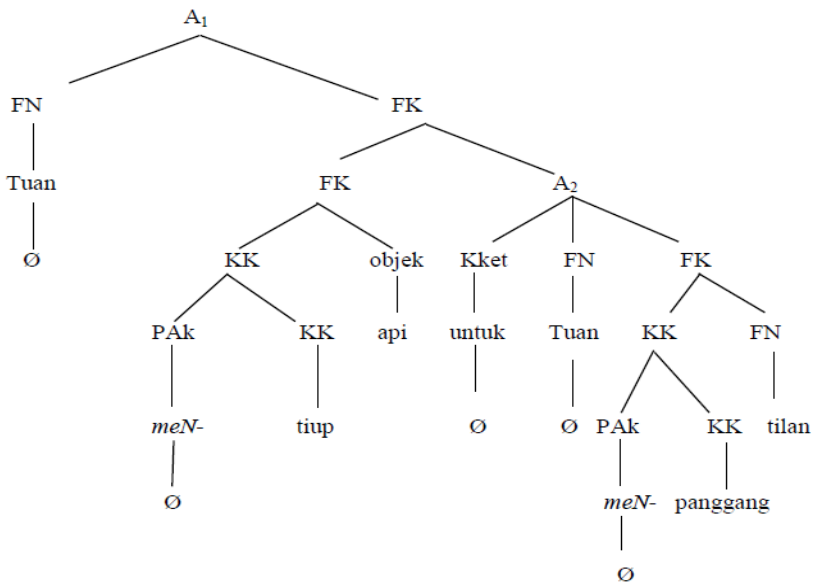
Pola A₁ dan A₂ terdiri daripada binaan subjek frasa nama, manakala predikatnya ialah frasa kerja. Binaan A₁ dan A₂ mengandungi kata kerja yang telah digugurkan imbuhanannya. Dalam A₁ apabila

imbunan aktif *meN-* dicantumkan dengan kata dasar tiup, ayat yang dihasilkan ialah *Tuan meniup api*. Kata nama *api* dalam ayat ini berfungsi sebagai objek yang hadir selepas kata kerja aktif.

Binaan A_2 terhasil apabila ayat dasar yang diberi imbunan dan juga objek ayat dimasukkan ke dalam ayat. Ayat yang dihasilkan ialah *Tuan memanggang tilan*. Binaan frasa predikat A_2 terdiri daripada kata kerja, iaitu memanggang manakala objeknya ialah tilan. Ayat S-D ini mengalami proses transformasi seperti yang ditunjukkan dalam rajah di bawah:

Rajah Pohon S-P

b)



Dalam struktur permukaan, subjek A_1 dan A_2 , iaitu *tuan* digugurkan. Kedua-dua ayat terhasil daripada predikat ayat sahaja yang terdiri daripada frasa kerja. Dalam A_1 , predikat ayat terdiri daripada frasa kerja tiup dan objek kata nama, iaitu *api*. Dalam A_2 predikat ayat juga terdiri daripada binaan frasa kerja dan objek frasa nama, iaitu *tilan*.

Dalam kedua-dua ayat ini, kata hubung keterangan tujuan *untuk* yang menggabungkan kedua-dua ayat ini digugurkan. Selain itu, penanda kata kerja aktif *meN-* dalam kata kerja *meniup* dan *memanggang* juga telah mengalami penguguran. Berdasarkan analisis

yang dilakukan, ayat ini merupakan ayat majmuk keterangan tujuan yang menggunakan kata hubung *untuk*. Dalam ayat ini berlaku proses transformasi pengguguran kata tujuan *untuk* dan subjek kata ganti nama, iaitu *tuan*. Walaupun ayat ini mengalami proses transformasi namun dalam S-D, ayat ini selaras dengan pola ayat dasar bahasa Melayu.

Ayat Majmuk Keterangan Syarat

Keterangan syarat ialah unsur yang menerangkan tuntutan yang mesti dipenuhi. Kata hubung keterangan syarat adalah seperti *sekiranya*, *andai kata*, *jikalau*, *jika* dan *kalau* (ibid, 2010:515). Antara contoh pantun yang menggunakan ayat majmuk keterangan syarat adalah seperti pantun yang berikut:

304. Makan berulam pucuk medang
Ulam mari pagi hari
Kalau tiada buaya gedang
Hampir pengkalan saya mandi

Dalam pantun di atas, proses transformasi berlaku pada maksud pantun dalam pantun di atas. Struktur dalaman binaan ayatnya adalah seperti yang berikut:

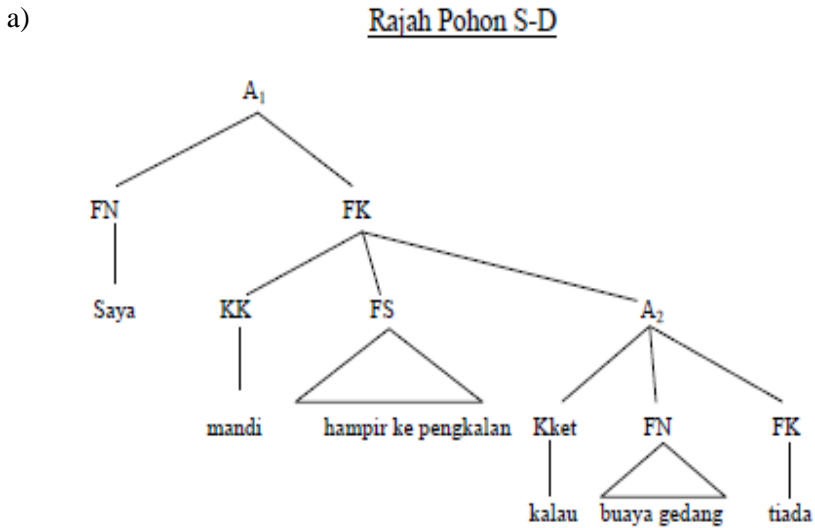
S-D: Saya mandi hampir ke pengkalan kalau buaya gedang tiada.

Ayat majmuk ini dari segi binaanya terdiri daripada ayat-ayat tunggal seperti yang berikut:

- | | |
|----------|----------------------------|
| a) Saya | mandi hampir ke pengkalan. |
| FN | FK |
| b) Buaya | gedang tiada. |
| FN | FK |

Pantun di atas menggunakan kata keterangan syarat, iaitu *kalau* sebagai penanda ayat majmuk ini. Penanda ini paling popular dalam kalangan masyarakat Melayu sebagai keterangan syarat walaupun terdapat kata-kata lain sebagai penanda ayat majmuk ini (Ab. Razak Ab. Karim, 2011:13). Dalam ayat ini, ayat pertama merupakan ayat induk dan ayat kedua merupakan ayat kecil yang dipancarkan ke dalam ayat pertama. Semasa pemancangan, berlaku beberapa proses transformasi

dalam pantun tersebut. Binaan ayat dalam struktur dalaman ditunjukkan seperti rajah pohon di bawah:

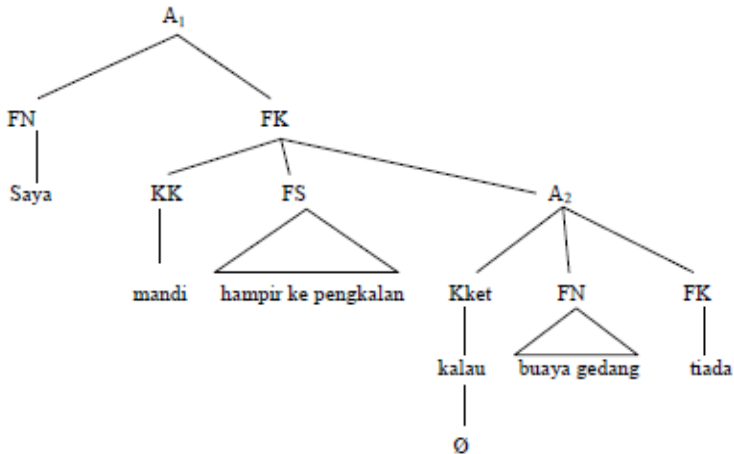


Dalam pantun ini, A₁ terbina dengan subjek dan predikat, iaitu subjek *saya* manakala predikatnya *mandi hampir ke pengkalan*. Frasa hampir ke pengkalan merupakan unsur keterangan dalam ayat ini. A₂ terhasil daripada subjek frasa nama *buaya* dan predikat kata kerja *tiada*.

Dalam struktur dalaman, unsur keterangan *hampir ke pengkalan* dalam frasa predikat, iaitu selepas frasa kerja tetapi dalam struktur luaran frasa ini disongsangkan ke hadapan dan berfungsi sebagai frasa nama. Frasa *hampir ke pengkalan saya mandi* telah disongsangkan dengan unsur keterangan berada di hadapan ayat. Tujuannya adalah untuk memberikan penegasan dalam bentuk lisan. Ayat S-D ini mengalami proses transformasi seperti yang ditunjukkan dalam rajah di bawah:

b)

Rajah Pohon S-P



Dalam ayat ini, ayat pertama *saya mandi hampir ke pengkalan* merupakan ayat induk dan ayat kedua *buaya gedang tiada* merupakan ayat kecil yang dipancarkan ke dalam ayat pertama. Semasa proses pemancangan tersebut, kata keterangan syarat *kalau* digugurkan. Ayat yang terhasil dalam struktur permukaan ialah *buaya gedang tiada hampir pengkalan saya mandi*.

Dalam struktur permukaan, proses penyusunan semula melalui ayat songsang berlaku pada baris pertama dan kedua pantun. Dalam pantun ini, telah berlaku pendepanan unsur keterangan, iaitu *kalau tiada buaya gedang* yang hadir di hadapan ayat induk *hampir pengkalan saya mandi*.

Berdasarkan analisis yang dilakukan ayat majmuk gabungan dalam pantun di atas telah mengalami proses pengguguran kata hubung dan proses pendepanan seluruh frasa kerja predikat. Selain itu juga, berlaku proses peluasan melalui ayat songsang dalam pantun ini.

Ayat Majmuk Keterangan Harapan

Keterangan harapan ialah unsur yang menerangkan sesuatu perbuatan atau kejadian yang dihayati. Kata hubung keterangan harapan adalah *seperti supaya, agar, semoga, moga-moga*, dan *kalau-kalau* (Nik Safiah Karim et al., 2010:515). Antara contoh pantun yang menggunakan ayat majmuk keterangan harapan adalah seperti pantun yang berikut:

1144. **Bentang tikar lebar-lebar**
Supaya senang tidur merampai
Kalau tuan bersawah lebar
Carikan abang emping bertangkai

Dalam pantun di atas, proses transformasi berlaku pada pembayang maksud dalam pantun. Struktur dalaman binaan ayatnya adalah seperti yang berikut:

S-D: Tuan membentang tikar lebar-lebar supaya senang tidur merampai.

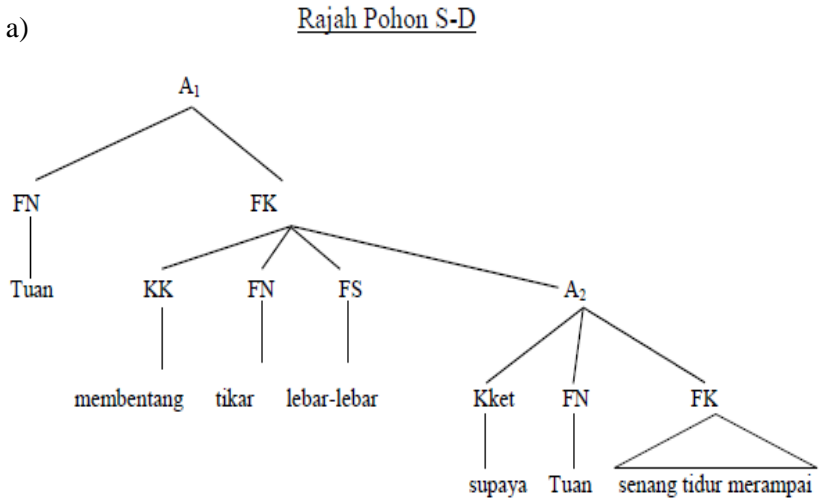
Ayat majmuk ini dari segi binaannya terdiri daripada ayat-ayat tunggal seperti yang berikut:

- a) Tuan membentang tikar lebar-lebar.
 FN FK
- b) Tuan senang tidur merampai.
 FN FK

Ayat di atas mempunyai keterangan yang terdiri daripada kata hubung *supaya* yang diikuti oleh A2. Struktur dalaman ayat ini setelah mengalami peleburan dan ayat yang terhasil dalam struktur permukaan adalah seperti yang berikut:

S-P: Bentang tikar lebar-lebar supaya senang tidur merampai.

Apabila kedua-dua ayat ini bergabung akan berlaku proses pancangan dan kata keterangan harapan *supaya* digunakan sebagai kata pancangan dalam ayat majmuk ini. Binaan ayat dalam struktur dalaman ditunjukkan seperti rajah pohon di bawah:



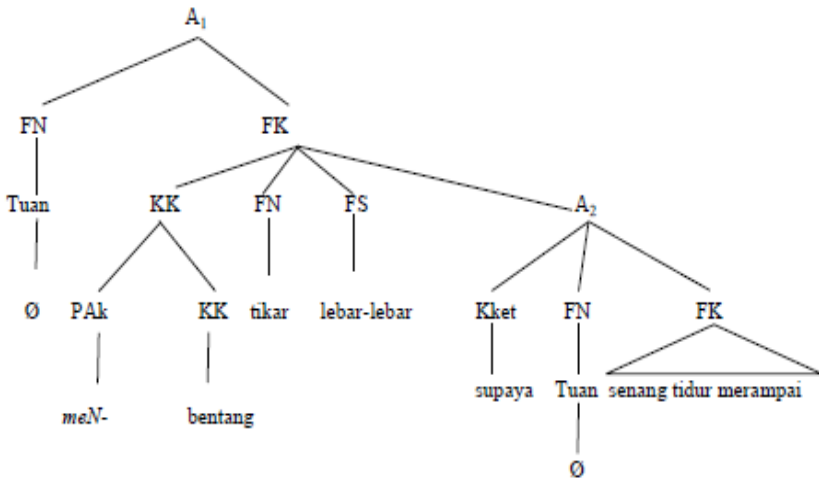
Pola A₁ terdiri daripada binaan subjek dan predikat iaitu, frasa nama dan frasa kerja. Konstituen frasa nama ayat ini ialah *tuan* manakala konstituen predikatnya ialah *membentang tikar lebar-lebar*. Binaan predikat terdiri daripada kata kerja, iaitu *membentang* dan objek *tikar lebar-lebar*.

Pola A₂ juga terdiri daripada binaan subjek frasa nama manakala predikatnya frasa kerja. Frasa nama dalam subjek A₂ sama dengan A₂ *tuan* manakala frasa kerja dalam A₂ ialah *senang tidur merampai*. Binaan frasa predikat terdiri daripada kata kerja tak transitif yang diikuti oleh unsur keterangan, iaitu *tidur merampai*. Frasa *senang* dalam ayat ini membawa maksud *mudah*.

Dalam pantun ini, berlaku proses pengguguran kata hubung keterangan yang menggabungkan A₁ dan A₂. Kata hubung *supaya* yang sepatutnya digunakan dalam ayat ini telah digugurkan. Kehadiran kata hubung *supaya* membolehkan keterangan dalam ayat kecil menimbulkan maksud harapan kepada predikat ayat induk. Keterangan tersebut menerangkan perbuatan membentang tikar lebar-lebar agar senang tidur merampai.

Ayat S-D ini mengalami proses transformasi seperti yang ditunjukkan dalam rajah di bawah:

b) Rajah Pohon S-P



Dalam struktur permukaan, subjek A_1 dan subjek A_2 , iaitu *tuan* telah digugurkan. Kedua-dua ayat terhasil daripada predikat ayat sahaja yang terdiri daripada frasa kerja dengan unsur keterangan.

Dalam binaan A_2 penanda kata kerja aktif *meN-* pada kata kerja *bentang* mengalami peleburan seperti subjek ayat dan kata hubung. Dalam struktur permukaan, imbuhan awalan *meN-* dalam kata kerja *membentang* digugurkan dan hanya wujud kata dasar *bentang* sahaja. Frasa yang terhasil pada struktur permukaan ialah *bentang tikar lebar-lebar*.

Berdasarkan analisis yang dilakukan ayat ini merupakan ayat majmuk keterangan harapan. Dalam ayat ini menunjukkan bahawa hanya predikat ayat sahaja yang dikekalkan manakala subjek dan kata hubung tidak dipentingkan kerana telah digugurkan.

Ayat Majmuk Keterangan Waktu

Keterangan waktu ialah unsur yang menerangkan masa sesuatu perbuatan atau kejadian. Kata hubung keterangan waktu adalah seperti *sejak*, *semenjak*, *setelah*, *sementara*, *tatkala*, dan *ketika* (ibid, 2010:515). Antara contoh pantun yang menggunakan ayat majmuk keterangan waktu adalah seperti pantun yang berikut:

380. **Hujan turun renyai-renyai
Berteduh di bawah perahu**
Panggil abang di dalam serunai
Panggil mulut orang kan tahu

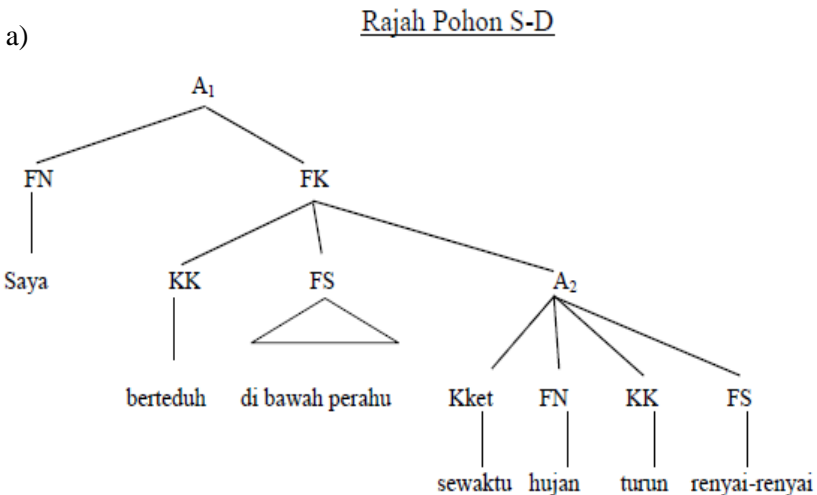
Dalam pantun 380 ayat majmuk keterangan ialah *hujan turun renyai-renyai berteduh di bawah perahu* yang binaan struktur dalamnya adalah seperti ayat yang berikut:

S-D: Saya berteduh di bawah perahu sewaktu hujan turun renyai-renyai.

Ayat ini terdiri daripada dua ayat tunggal yang menjadi binaannya, iaitu:

- a) Saya berteduh di bawah perahu.
FN FK
- b) Hujan turun renyai-renyai.
FN FK

Binaan ayat ini terdiri daripada subjek frasa nama, manakala predikatnya ialah frasa kerja. Dalam struktur permukaan, subjek kata ganti nama A₂ mengalami peleburan. Oleh yang demikian, subjek ayat boleh sahaja diletakkan mana-mana kata ganti nama diri seperti *saya*, *aku*, *anda*, dan sebagainya. Binaan ayat dalam struktur dalaman ditunjukkan seperti rajah pohon di bawah:

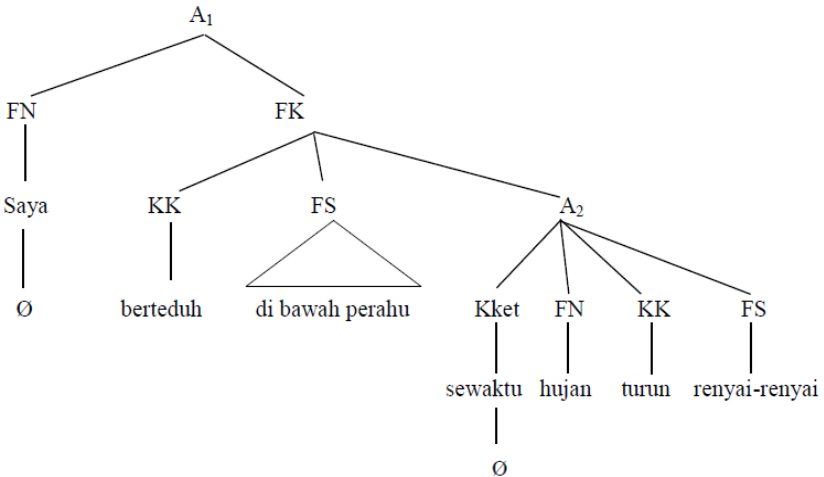


Pola A₁ dibentuk berdasarkan binaan subjek kata nama dan predikat frasa kerja. Subjek A₁ ialah saya, manakala predikatnya ialah *berteduh di bawah perahu*. Binaan frasa kerja terdiri daripada kata kerja, iaitu *berteduh* dan unsur keterangan *di bawah perahu*. A₁ dan A₂ dihubungkan dengan kata hubung gabungan keterangan waktu *sewaktu*.

Binaan A₂ terhasil daripada subjek kata nama, iaitu *hujan* dan predikat frasa kerja, iaitu *turun renyai-renyai*. Ayat S-D ini mengalami proses transformasi seperti yang ditunjukkan dalam rajah di bawah:

Rajah Pohon S-P

a)



Dalam ayat ini, pengguguran kata hubung keterangan *sewaktu* berlaku kerana telah menjadi kelaziman kata hubung dalam pantun digugurkan. Penggunaan kata hubung *sewaktu* digugurkan apabila gabungan dua frasa kerja *berteduh di bawah perahu* dan *turun renyai-renyai* berlaku. Sekiranya frasa tersebut disusun semula dengan kehadiran subjek kata nama dalam A₂ dan kata keterangan frasa ini akan terdiri daripada konstituen *sewaktu hujan turun renyai-renyai saya berteduh di bawah perahu*.

Dalam ayat ini berlaku proses penyusunan semula. Ayat *sewaktu hujan turun renyai-renyai saya berteduh di bawah perahu* merupakan binaan ayat songsang yang keterangan waktu mengalami penyongsangan di hadapan ayat induk.

Berdasarkan analisis yang telah dilakukan dalam pantun ini, berlaku proses pengguguran kata hubung keterangan dan subjek kata nama. Selain itu, dalam ayat ini berlaku proses penyusunan semula melalui ayat songsang. Proses transformasi ini berlaku apabila keterangan hendak difokuskan.

Kesimpulan

Pantun Melayu bukan sahaja boleh dilihat dari aspek sastera dan budaya tetapi juga boleh dilihat dari aspek sintaksis. Berdsarkan pantun yang dianalisis, terdapat beberapa proses transformasi yang berlaku seperti transformasi pengguguran, penyusunan semula, dan proses peluasan. Proses transformasi yang paling kerap berlaku dalam ayat majmuk keterangan ialah proses pengguguran.

Proses transformasi yang berlaku ini jelas memperlihatkan kecerdikan anggota masyarakat dalam melahirkan buah fikiran yang ringkas dan padat. Proses transformasi ini berlaku kerana sifat pantun yang menghadkan bilangan suku kata dan mementingkan nilai estetika dalam pengucapannya. Namun demikian, dalam karya-karya kreatif, kelonggaran diberikan dari segi hukum-hukum bahasa demi mempertahankan keindahan karya.

Bibliografi

- Ab. Razak Ab. Karim. (1996). Pantun Melayu Lama: Analisis Penggunaan Kata dan Ayat. *Jurnal Dewan Bahasa*, 40(4), 306-320.
- Ab. Razak Ab. Karim. (2011). Pantun Melayu Lama: Sumber Terbaik Pengajaran Sintaksis. *Kembali Kepada Akar Menjana Paradigma Baharu* (pp. 187-205). Singapura: Oxford Graphic Printers Pte Ltd.
- Asmah Hj. Omar. (2009). *Nahu Melayu Mutakhir*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Chomsky, N. (1957). *Syntactic Structures*. The Hague: Mouton.
- Chomsky, N. (1965). *Aspects of the Theory of Syntax*. Massachusetts: MIT Press.

- Hashim Musa. (1989). *Sintaksis Bahasa Melayu Suatu Huraian Berdasarkan Rumus Struktur Frasa*. Kuala Lumpur: Express Printers Sdn. Bhd.
- Nik Safiah Karim. (1978). *Bahasa Malaysia Syntax: Some Aspects of Its Standardization*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Nik Safiah Karim. (1979). *Ayat Majmuk dalam Bahasa Melayu*. *Jurnal Dewan Bahasa* 23(1), 9-17.
- Nik Safiah Karim (ed.). (1980). *Bahasa Melayu: Teori dan Aplikasinya*. Kuala Lumpur: Sarjana Enterprise.
- Nik Safiah Karim. (1988). *Linguistik Transformasi Generatif: Suatu Penerapan pada Bahasa Melayu*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Nik Safiah Karim. (1996). *Pantun Melayu: Satu Garapan Struktur Ayat*. Dlm. Wan Ab. Kadir Wan Yusoff. *Pantun dan Manifestasi Minda Masyarakat* (pp. 15-25). Universiti Malaya: Akademi Pengajian Melayu.
- Nik Safiah Karim. (1997). *Keindahan Pantun dari Sudut Sintaksis Bahasa Melayu*. Seminar Kebangsaan Tradisi Lisan Melayu, Jabatan Kesusasteraan Melayu, Akademi Pengajian Melayu, Universiti Malaya.
- Nik Safiah Karim. (2006). Keindahan Bahasa Melayu dalam Pantun. Dlm. Rogayah A. Hamid & Jumaah Ilias. *Pandangan Semesta Melayu Pantun* (pp. 136-163). Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Nik Safiah Karim et al. (2010). *Tatabahasa Dewan*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Wilkinson, R.J. & Winstedt, R.O. (1961). *Pantun Melayu*. Singapore: Malay Publishing House Ltd.
- Winstedt, R.O. (1969). *A History of Classical Malay Literature*. Kuala Lumpur: Oxford University Press.
- Zainal Abidin Ahmad. (1965). *Ilmu Mengarang Melayu*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Zainal Abidin Ahmad. (2000). *Pelita Bahasa Melayu Penggal I-III*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.

Lampiran

Singkatan

A = ayat

A₁ = ayat 1

A₂ = ayat 2

KN = kata nama

KK = kata kerja

KA = kata adjektif

FN = frasa nama

FK = frasa kerja

FS = frasa sendi nama

A = ayat komplemen

Kkomp = kata komplemen

KET = keterangan

Kket = kata keterangan

PAk = penanda aktif

KG_N = kata ganti nama

KG_{N1} = kata ganti nama
pertama

KG_{N2} = kata ganti nama kedua

S-D = struktur dalaman

S-P = struktur permukaan

i = identikel

Ø = digugurkan